

**І.В. Супрунова, к.е.н., доц.
Н.В. Малинівська, магістрант
С.О. Гвоздь, магістрант**

Державний університет «Житомирська політехніка»

Державне регулювання безробіття та міграційних процесів (на прикладі Житомирської області)

Проблеми українського ринку праці, особливо рівень і характеристики молодіжного безробіття, пришвидшення міграційних процесів в останні роки стали основними показниками глибокої кризи у суспільно-державній моделі України. У статті здійснюється аналіз складних процесів, які перебувають на етапі динамічного зростання не тільки в Україні, але й у всьому світі, - безробіття та пов'язаної з ним трудової міграції. Відомо, що участь України в світових міграційних процесах є надзвичайно активною. Українська держава є одним із найбільших донорів трудової міграції в сучасному світі та країною транзиту, через яку проходять більше 10 маршрутів міграції. Світова практика засвідчує важливість посилення ролі державного управління міграційними процесами в сучасних розвинених країнах, та використання даного досвіду в Україні, що обумовлено необхідністю якнайшвидшого вирішення глобальних проблем, пов'язаних з некерованістю міграційними процесами. Особливу загрозу неконтрольовані міграційні процеси спричиняють участі у міжнародному поділі праці, залученню до європейських та світових ринків, соціальній та національній безпеці. Тим більше, що сьогодні основним стратегічним завданням для України є збереження державного суверенітету, територіальної цілісності та інтеграції до європейського економічного та міграційного просторів, забезпечення наближених до світових стандартів якості та тривалості життя, реалізація прав і свобод громадян. Тому аналіз та врахування сучасних міграційних тенденцій у нашій державі, в контексті участі України в європейському та світовому міграційному просторах, розглядається як один із важливих чинників формування державної політики. Питання щодо вироблення механізмів державного регулювання міграційних процесів, особливо трудової міграції, є основою у гарантуванні національної безпеки України. Нині особливо вирізняється проблема перебування в регіонах України значної кількості вимушених переселенців у зв'язку з анексією Російською Федерацією Криму, зовнішньою воєнною агресією Росії на Донбасі та збройними конфліктами, які тривають у Донецькій і Луганській областях.

Ключові слова: безробіття; види безробіття; державне регулювання; зайнятість; економічна сутність; міграція; міграційні процеси; рівні безробіття.

Постановка проблеми. Феномен безробіття – це сьогодні найгостріша проблема, від якої потерпає населення України. Причиною такого розповсюдженого явища є неефективність використання робочої сили у минулому і відсутність економічних умов, які б дали можливість людям застосовувати свої навички у продуктивній роботі за достойну винагороду. Саме тому це явище є як економічною, так і соціальною проблемою. Безробіття у нашій країні набуло масового характеру і складає реальну загрозу для державного та суспільного добробуту. Безробіття є негативним соціально-економічним явищем, оскільки зумовлює скорочення купівельної спроможності населення, зменшує кількість платників податків та призводить до виникнення додаткових витрат на підтримку безробітних. Також безробіття є однією з причин міграції робочої сили. Складні міграційні процеси, особливо трудова міграція, яка охопила весь світ, вкрай негативно впливає на демографічний розвиток сучасної України. Особливу загрозу неконтрольовані міграційні процеси спричиняють участі у міжнародному поділі праці, залученню до європейських та світових ринків, соціальній та національній безпеці. Тим більше, що сьогодні основним стратегічним завданням для України є збереження державного суверенітету, територіальної цілісності та інтеграції до європейського економічного та міграційного просторів, забезпечення наближених до світових стандартів якості та тривалості життя, реалізація прав і свобод громадян [2, с. 28]. Тому аналіз та врахування сучасних міграційних тенденцій у нашій державі, в контексті участі України в європейському та світовому міграційному просторах, розглядається як один із важливих чинників формування державної політики. Питання щодо вироблення механізмів державного регулювання міграційних процесів, особливо трудової міграції, є основою у гарантуванні національної безпеки України. Нині особливо вирізняється проблема перебування в регіонах України значної кількості вимушених переселенців у зв'язку з анексією Російською Федерацією Криму, зовнішньою воєнною агресією Росії на Донбасі та збройними конфліктами, які тривають у Донецькій і Луганській областях.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання врегулювання процесів зайнятості та безробіття знайшли відображення у працях вітчизняних науковців, таких як: С.І. Бандура, В.В. Близнюк, Д.П. Богиня, І.К. Бондар, Е.М. Лібанова, Ю.М. Маршавіна та багато інших. Значний внесок у вивчення проблем стосовно довготривалого безробіття зробили іноземні вчені, зокрема: Дж.Акерлоф, Л.Гроган, П.Дайамонд, Р.Джекман, А.Сміт, К.Терел та ін. Складній проблемі міжнародної трудової міграції, зокрема, дослідженню динаміки та структурних характеристик участі України у сучасних міграційних процесах, присвячені праці таких провідних вітчизняних дослідників, як В.Брича [3], М.Бублія [4], І.Лапшиної [9], питанням розробки міграційної політики України займаються О.Малиновська [10], О.Мельниченко [11], О.Поліщук [13], О.Суярова [22] та інші.

Метою статті є аналіз стану та динаміки показників безробіття в Україні за останні роки, дослідження структури безробітних за віковими групами, статтю та місцем проживання. А також здійснюється аналіз пріоритетних механізмів державного регулювання у сфері трудової міграції сучасної України, спираючись на сучасний світовий досвід. У статті наведені такі завдання, які висвітлені як об'єктивні макроекономічні причини виникнення безробіття в українському суспільстві, насамперед, на прикладі Житомирської області:

- по-перше, визначено основні виклики, від яких узалежнений ринок праці з точки зору взаємодії ключових суб'єктів (власників робочої сили, власників засобів виробництва, освітніх інститутів і різноманітних посередників, враховуючи державу, що регулюють відносини трудового найму);

- по-друге, показано основні тенденції останнього десятиліття, що змінюють структуру зайнятості економічно активного населення;

- по-третє, охарактеризовано базові структурні дисбаланси ринку праці Житомирщини, насамперед, структурно-професійна диспропорція між попитом на працю, на професійну підготовку і пропозицією освітніх послуг, яка виразно, нехай і по-різному проявляється у всіх сферах економіки;

- по-четверте, виокремлено особливості сучасного ринку праці, які одночасно відчувають вплив і сприяють прояву структурних дисбалансів і, нарешті, зазначено заходи, використання яких може зменшити гостроту, що стоїть перед українським суспільством у сфері зайнятості.

Викладення основного матеріалу. Сьогодні безробіття є важливою макроекономічною проблемою, оскільки впливає на всю суспільну систему та є відчутним у масштабах всього народного господарства. Воно характеризує втрати обмежених ресурсів для виробництва товарів, які сповільнюють можливості економічного зростання. Від масштабів безробіття залежать основні мікро та макроекономічні показники: рівень витрат, прибутки, рентабельність; рівень реального обсягу ВВП, інфляція, розмір податкових надходжень у бюджет, рівень і якість життя населення. Важливою вимогою часу стає дослідження безробіття, з одного боку, як соціально-економічної системи, що відтворює себе, а з другого – як елемента, що відтворюється розвитком економіки і впливає на ефективність діяльності підприємств.

Виникнення безробіття призводить до негативних наслідків: посилення соціальної напруги; зростання кількості психічних захворювань; посилення соціальної диференціації; загострення криміногенної ситуації; падіння трудової активності; скорочення податкових надходжень; зменшення ВВП; падіння життєвого рівня населення; зростання витрат на допомогу безробітним.

Сенс всіх різноманітних економічних теорій зайнятості можна звести до двох головних точок зору, які наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Роль держави в регулюванні проблем зайнятості в інтерпретації різних економічних шкіл

Принцип «laissez faire»	Принцип державного втручання
Класична школа (А.Сміт, Ж.Б. Сей, Д.Рікардо): вимушене безробіття неможливе; такі важелі ринкового регулювання, як ставки відсотка та еластичність співвідношення цін і заробітної плати здатні підтримувати повну зайнятість	Кейнсіанці (Дж.М. Кейнс): ринкове господарство не має механізму автоматичного відновлення рівноваги в економіці, тому держава має забезпечити необхідний обсяг ефективного попиту
Неокласична школа (А.Маршал, А.Пігу, Ф.Хайек): втручання держави в економіку призводить до порушення конкурентного ринкового механізму	Посткейнсіанці: дотримуються макроекономічних підходів до регулювання всіх економічних систем, в тому числі і ринку праці
Монетаристи (М.Фрімен): концепція невтручання держави вилилася в певну лінію макроекономічного аналізу: ринок і його системи є саморегульованими	

В економічній теорії існують діаметрально протилежні точки зору на сутність та причини, які викликають безробіття, шляхи вирішення цієї проблеми. Досить важливим є вивчення еволюції концепцій і теорій зайнятості та безробіття, для виявлення найбільш значущих аспектів безробіття, їх систематизації з урахуванням сучасних умов і особливостей розвитку економіки і вибору шляхів вирішення цієї проблеми. При тому, що об'єкт аналізу завжди залишається одним і тим самим – безробіття, її причини різноманітні, при цьому різні теорії роблять акцент на різних аспектах цього явища.

Перша точка зору пов'язана з класичною економічною теорією і приймає за основоположний принцип «laissez faire». Це принцип невтручання в регулювання ринку з боку держави, в тому числі в процеси зайнятості, що передбачає спонтанні форми організації економічного життя. Класична і неокласична теорії піддають сумніву компетентність державних чиновників при регулюванні зайнятості.

Протилежної думки щодо ролі держави у регулюванні всіх економічних систем, в тому числі і ринку зайнятості, дотримуються кейнсіанці і посткейнсіанці. У реальних умовах ринку можлива нееластична зміна цін і ставок заробітної плати. Ця нееластичність пояснюється наявністю державних систем перерозподілу доходів (тобто мінімальні розміри оплати праці, розміри допомоги по безробіттю, розміри соціальних виплат тощо); створенням колективних договорів, де визначаються параметри зайнятості і виплат; зростанням заробітної плати при зростанні інфляції у зв'язку з «тиском» зростаючого добробуту на економіку за наявності швидко старіючого активного населення; розвитком різних форм недосконалої конкуренції, яка позначається на різких коливаннях зайнятості та обсягів виробництва.

Аналіз різних теорій зайнятості дозволяє зробити висновок про те, що причини безробіття досить складні та різноманітні. Можна виокремити такі з них (табл. 2).

Таблиця 2

Причини безробіття в різних економічних школах

Економічна школа	Автори	Причини безробіття
Класики	А.Сміт, Д.Рикардо	Втручання держави у сферу вільної конкуренції
	Ж.Б. Сей	Надмірно високий рівень заробітної плати
Неокласики	А.Маршал, А.Пігу, Ф.Хайек	Залежність зайнятості від граничної продуктивності праці, визначає попит на працю і граничний тягар праці, тобто реальна заробітна плата, що визначає пропозицію праці. Високий рівень заробітної плати утримується профспілками або державою – неринковими силами, тому порушується конкурентний ринковий механізм. Безробіття – неминучий наслідок інфляції
Марксистичні	К.Маркс	Під дією закону додаткової вартості зростає органічна будова капіталу і наслідком цього є утворення та зростання промислової резервної армії праці. Робочий клас, виробляючи додаткову вартість, створює базу для капіталістичного накопичення, а накопичення капіталу, що виражається в зростанні органічної будови капіталу, створює базу для зростання безробіття
Кейнсіанці	Дж.М. Кейнс	Безробіття – пряма функція сукупного суспільного попиту, причому виражені в цій функції зв'язку знаходяться у зворотному відношенні один до одного: чим менше сукупний попит на споживчі та інвестиційні товари, тим вищий рівень безробіття, і навпаки
Представники теорії ринкових порядків	В.Ойкен	Рівень зайнятості залежить від ряду умов: партнерський обмін на ринку праці між роботодавцем та працівником; наявність ринку повної конкуренції для вирівнювання попиту і пропозиції робочої сили; наявність конкурентного рівня заробітної плати для подолання монополізму роботодавців; зусиль держави по встановленню балансу вирівнювання ринкових сил для оптимального розподілу економічних ресурсів і проведення стабільної економічної політики

Таким чином, з усього спектра причин, що викликають безробіття, не можна виокремити якусь головну. На кожному етапі розвитку суспільства та економіки можна говорити про основні причини, що відповідають цьому етапу. Відповідно, які причини вважаються основними, розробляється політика зниження безробіття, спрямована на усунення вирізаних причин.

Також дуже важливим для вирішення проблеми безробіття є дослідження природи, сутності цього явища. Адже людина за своєю природою є істотою соціальною. Особливе, унікальне становище людини в світі зумовлене його здатністю до праці. У праці людина постійно змінює умови свого існування, перетворює їх відповідно до своїх потреб, що постійно розвиваються, створює світ матеріальної і духовної культури, яка твориться людиною тією самою мірою, якою сама людина формується культурою. Про це писав ще К.Маркс: «Людей можна відрізнити від тварин за свідомістю, за релігією – взагалі за чим завгодно. Самі вони починають відрізнити себе від тварин, як тільки починають виробляти необхідні їм засоби до життя, – крок, який обумовлений їх тілесною організацією. Виробляючи необхідні їм кошти до життя, люди непрямим чином виробляють і своє моральне життя» [3. с. 92]. Історія розвитку людства – це історія соціально-економічних відносин, складовою частиною яких є відносини праці. Таким чином, праця є основою існування і розвитку будь-якого суспільства. Неможливо переоцінити значення можливості працювати для кожної окремо взятої людини. Позбавлення такої можливості, перспектива переходу в ранг безробітного викликає у людини негативний асоціативний зміст: відсутність роботи, марність, невпевненість у завтрашньому дні, безвихідь, голод, злидні. Набуття безробіття масових масштабів загрожує суспільству серйозними економічними та соціальними наслідками. Виходячи з викладеного вище, стає очевидною необхідність більш глибокого і усебічного вивчення сутності поняття «безробіття», його зв'язку з іншими економічними категоріями, поняттями, явищами.

Визначення поняття «безробіття» базуються на трьох основних підходах до розуміння цього явища. Одна група економістів досліджує безробіття як недовикористання частини економічно активного населення в громадському виробництві. Інша група дослідників розглядає безробіття як ситуацію, коли громадянин не має можливості працевлаштуватися за незалежних від нього обставин. Вчені, які належать до третьої групи, оцінюють безробіття як наслідок функціонування господарського механізму, якому властиві внутрішні суперечності ринкової економіки. Отже, ці визначення розглядають поняття «безробіття» як економічне явище, що не дозволяє розкрити природу, глибинні причини, тобто вони не розкривають сутність безробіття. Так з точки зору філософії, сутність – це внутрішній зміст предмета, який виражається в єдності всіх його різноманітних властивостей і відношень, в той час як явище – те або інше виявлення предмета, зовнішні форми його існування [1, с. 13–19]. Через це для визначення сутності безробіття необхідно дослідити ті соціально-економічні відносини, які породжують це явище.

У ринковій економіці безробіття є результатом взаємодії між попитом на робочу силу та її пропозицією. Можна виокремити дві основні функції, які виконує ринок праці: економічну і соціальну. Соціальна функція полягає в забезпеченні нормального рівня доходів і добробуту людей. Суть економічної функції в тому, щоб забезпечити нормальний процес відтворення робочої сили. Зупинимося на цій функції докладніше.

Стабільне функціонування робочої сили передбачає її безперервне відтворення. При цьому необхідно виходити з того, що відтворення людини є у вигляді відтворення як його продуктивної сили, так і його особистості. Процес відтворення робочої сили враховує в себе виробництво засобів для життя і виробництво самої людини. В процесі виробництва першого типу робоча сила використовується, споживається в результаті створення матеріальних і духовних цінностей. У процесі відтворення другого типу матеріальні і духовні цінності споживаються для підтримки і подальшого розвитку робочої сили. Відтворення робочої сили містить такі стадії: виробництво, розподіл, обмін і споживання. Відносини між фазами відтворення існують завжди в єдності. Вони самостійні лише в межах єдиного відтворення. Щодо відтворення, то робоча сила зайнятих проходить всі його стадії. Відтворення робочої сили безробітних деформоване: стадії розподілу, товарного обміну, використання протягом тривалого часу, а стадія підготовки, формування робочої сили здійснюється у неповноцінному вигляді, тобто не відбувається раціонального відтворення.

Таким чином, безробіття – це складне, багатоаспектне соціально-економічне явище, яке ґрунтується на відсутності можливості трудитися у середовищі економічно активного населення, що утворюється в результаті дії механізму ринку праці, сутність якого ґрунтується на відсутності засобів до існування індивіда, позбавленого роботи, а в масштабах всього суспільства – відсутність умов для відтворення робочої сили.

У теоретичних дослідженнях виокремлюють кілька видів безробіття. Їх аналіз дозволяє глибше зрозуміти і розкрити сутність цього явища. Існує безліч різних класифікацій безробіття, але жодна з них досі не може бути названа бездоганною: «...до теперішнього часу деякі дослідники налічують не менше сімдесяти різних типів безробіття і безліч їх класифікацій» [8. с. 51]. Така невизначеність породжується такими причинами:

- по-перше, це обумовлено відмінністю дослідницьких підходів, що неминуче тягне відмінність класифікацій;
- по-друге, специфіка доступної статистичної інформації з приводу зайнятості може призвести до різних результатів.

До того ж, у теоретичній літературі переважають «аналітичні» класифікації, а у емпіричних дослідженнях домінують «статистичні» класифікації. При чому, досить часто категорії безробіття, засновані на аналітичній класифікації, не мають адекватної статистичної бази.

Отже, безробіття можна класифікувати за такими ознаками:

- 1) за причинами виникнення виділяють: фрикційне, сезонне, структурне і циклічне;
- 2) за характером прояву: відкрите і приховане, адже проблема прихованого безробіття досить актуальна сьогодні;
- 3) за ступенем охоплення економіки: загальна, регіональна та галузева;
- 4) за ступенем обліку: реальне і офіційне (на сучасному етапі в Україні кількість офіційно зареєстрованих безробітних в кілька разів перевищує реальне число громадян, які потребують роботи);
- 5) за соціально-економічним складом безробітних: статево-вікове (серед чоловіків та жінок; серед різних вікових груп), професійне, серед соціально-невлаштованих груп населення (інваліди); у цій класифікації молодіжне безробіття належить до статево-вікового типу.

Адже, відповідно до законодавства, до молоді належать особи віком від 16 до 30 років. Очевидно, проблема працевлаштування випускників навчальних закладів, більш повного використання їхнього інтелектуального потенціалу має вирішуватися не тільки на загальнодержавному рівні, але і на місцевому рівні, а також із залученням приватних посередницьких фірм.

Актуальність створення комплексного механізму узгодження потреб економіки щодо кадрів за масштабами та напрямками професійної підготовки стає все більш очевидною, оскільки система освіти має адекватно реагувати на запити ринку праці. У цей момент попит на працівників тієї чи іншої професії визначається ситуацією, професійно-кваліфікаційною структурою зайнятих у виробництві та соціальній сфері, хоча структура попиту зазнає істотних змін під впливом таких факторів:

- збільшення потреби в працівниках, які володіють знаннями у галузі інформаційних технологій;
- переміщення трудових ресурсів з промисловості, транспорту і будівництва в сектори економіки, пов'язані з наданням різноманітних послуг населенню і підприємствам;
- збільшення кількості робочих місць у промисловості після різкого скорочення їх кількості;
- зниження потреби в некваліфікованих працівниках.

Для поліпшення ситуації з працевлаштуванням молоді, на нашу думку, необхідним є проведення відповідних перетворень в інституційній системі. Вирішення таких питань вимагає участі з боку влади:

- реформувати систему професійної освіти з урахуванням перетворень у економіці та соціальній сфері;

- організувати моніторинг процесу формування попиту і пропозиції робочої сили для визначення перспективної (на п'ять–десять років) потреби щодо кадрів на територіально-галузевому та професійно-кваліфікаційному рівнях та виявлення вимог щодо працівників з боку роботодавців;

- встановити нормативи фінансових витрат роботодавців з прибутку на ті цілі, а також пільгового оподаткування коштів, що спрямовуються ними на перепідготовку вивільнюваних та інших кадрів при здійсненні структурної перебудови виробництва або скорочення робочих місць;

- квотувати робочі місця для випускників навчальних закладів;
- стимулювати роботодавців, які створюють робочі місця для випускників або приймають їх на роботу, надають студентам можливість пройти виробничу практику;

- розширити системи профорієнтації;

- підвищити інформованість молоді про реалії та перспективи розвитку ринку праці.

З боку навчальних закладів мають бути вжиті такі дії щодо вирішення зазначеної вище проблеми:

- сприяти працевлаштуванню та адаптації до вимог ринку праці випускників навчальних закладів шляхом розширення практики контрактної системи підготовки кадрів;

- ввести в навчальні програми питання самовизначення і поведінки на ринку праці, технології пошуку роботи і самопрезентації;

- створити в закладах професійної освіти спеціалізованих структур (агентств, відділів), що займаються сприянням працевлаштуванню студентів на тимчасові і постійні робочі місця, а також регіональних центрів сприяння зайнятості випускників і їх трудової адаптації в ринкових умовах.

Поліпшення становища молоді на ринку праці неможливе без участі роботодавців. У цьому напрямі вони можуть здійснити такі заходи:

- створити постійно діючий регіональний центр сприяння розвитку персоналу підприємств;

- відродити систему виробничого навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації.

Реалізація зазначених вище заходів, на нашу думку, буде сприяти поліпшенню становища з працевлаштуванням молодих фахівців. Проведемо дослідження ситуації на ринку праці за результатами діяльності державної служби зайнятості по Житомирській області на початку 2019 року.

За адміністративними даними обласного центру зайнятості упродовж 2018 року статус зареєстрованого безробітного мали 39,9 тис. осіб, що на 3,3 тис., або на 7,6 % менше, ніж у 2017 році. Кількість зареєстрованих безробітних збільшилася за місяць на 8,0 % і на кінець грудня 2018 року

становила 14,3 тис. осіб, з них 57,2 % склали жінки, 43,1 % – особи, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, 32,8 % – молоді особи у віці до 35 років. Допомогу по безробіттю отримували 11,3 тис. осіб.

Структура зареєстрованих безробітних за окремими соціальними групами наведена в таблиці 3.

Таблиця 3

Зареєстровані безробітні за окремими соціальними групами (на кінець грудня)

	Кількість зареєстрованих безробітних		
	осіб	у % до	
		листопада 2018 р.	грудня 2017 р.
Безробітні – всього	14286	108,0	102,9
з них			
жінки	8176	103,5	101,5
молодь у віці до 35 років	4682	105,2	92,5
особи, які проживають у сільській місцевості	7459	113,0	103,6
особи, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню	6160	105,7	108,7

Рівень зареєстрованого безробіття в цілому по області, порівняно з кінцем листопада 2018 року, збільшився на 0,1 в.п. і на кінець грудня 2018 року становив 1,9 % населення працездатного віку, у сільській місцевості зазначений показник зріс на 0,3 в.п. і склав 2,5 % населення працездатного віку, у міських поселеннях він не змінився – 1,5 % населення працездатного віку.

Середньооблікова кількість безробітних, які отримували допомогу по безробіттю у грудні 2018 року становила 9,9 тис. осіб. Середній розмір допомоги по безробіттю склав 2713,4 грн (на 9,5 % більше, ніж у листопаді 2018 року), що дорівнює 72,9 % законодавчо визначеного розміру мінімальної заробітної плати (3723 грн). Кількість вакансій, заявлених роботодавцями до державної служби зайнятості, упродовж грудня 2018 року зменшилась на 32,9 % і на кінець місяця становила 2241 одиницю (на кінець грудня 2017 року – 1881).

За професійними групами найбільший попит на робочу силу на кінець грудня 2018 року був на працівників у сфері торгівлі та послуг (21,0 % від загальної кількості заявлених вакансій), кваліфікованих робітників з інструментом (20,6 %) та робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (19,3 %), а найменший – на кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства (0,4 %) і технічних службовців (3,6 %).

Навантаження зареєстрованих безробітних на одну вакансію на кінець грудня 2018 року становило 6 осіб проти 4 осіб на кінець листопада 2018 року (на кінець грудня 2017 року – 7 осіб). Значення цього показника коливалося від 1 особи на одне вільне робоче місце (вакантну посаду) за даними Новоград-Волинського міського центру зайнятості до 53 осіб за даними Ружинської районної філії.

Найбільше навантаження на одну вакансію на кінець грудня 2018 року спостерігалось серед кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства (89 осіб). За сприяння державної служби зайнятості у 2018 році було працевлаштовано 11,8 тис. осіб, у т. ч. у грудні – 0,6 тис. осіб, що менше на 28,3 %, ніж у листопаді 2018 року, але на 32,1 % більше, ніж у грудні 2017 року. Серед зареєстрованих безробітних, які отримали роботу у грудні 2018 року, 59,4 % становили жінки, 44,3% – молодь у віці до 35 років. Частка працевлаштованих порівняно з листопадом 2018 року зменшилась на 1,6 в.п. та у грудні 2018 року становила 3,6 % громадян, які мали статус зареєстрованого безробітного в цьому місяці (у грудні 2017 року – 2,8 %).

Найбільший рівень зазначеного показника у грудні 2018 року спостерігався за даними Житомирського МЦЗ (12,0 %), найменший – Ємільчинської та Ружинської районних філій (1,3 %).

Високий рівень безробіття в Україні призвів до поширення неконтрольованої трудової міграції. Тому характерною особливістю нинішнього міграційного процесу в Україні є тенденція до значного збільшення обсягів міжрегіональних міграцій, а також інтенсивних міждержавних міграційних переміщень населення. Понад 2 млн вимушених переселенців з Донбасу, починаючи з 2014 року, є одними з найбільших міграційних переселень на території Європи на початку XXI століття. Також криза міграції особливо загострилася нині у зв'язку з масовими міграційними потоками біженців та економічних мігрантів, викликаних війною, етнічними особливостями та низьким рівнем економічного і соціального розвитку з країн Північної Африки та Близького Сходу (Сирії, Лівії, Алжиру та ін.) до

розвинених країн Європи, що створює регіонально-континентальну проблему та визначає необхідність як організаційного, так і нормативно-правового врегулювання [10].

Як відомо, до основних причин зовнішніх міграцій населення належать: 1) збройні конфлікти; 2) переслідування за етнічною ознакою; 3) порушення прав людини; 4) економічні труднощі; 5) екологічні катастрофи; 6) неспроможність урядів налагодити гідний рівень життя.

Тому міграція як соціальний феномен та суспільне явище потребує регулювання з боку державних структур, інакше вона трансформується в некеровану соціальну систему. Загальновідомо, що міграційна система, яка стихійно народжується і розвивається, може набути небажаних стабільних параметрів і тенденцій, конкретного змісту та певної спрямованості, які призводять до негативних наслідків. Україна за роки державної незалежності через депопуляційні процеси втратила понад 6,5 млн осіб, а внаслідок зовнішніх міграційних переміщень населення втратила склади від 3 до 4 млн. населення, насамперед через трудову міграцію [8].

За дослідженнями Міжнародної організації з міграції, кожен другий молодий українець віком від 20 до 35 років виявляє бажання емігрувати з України. Найбільшу кількість мігрантів з України становлять особи з повною середньою та середньою спеціальною освітою (48 %), тобто випускники середніх загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв, училищ, технікумів та коледжів, люди з базовою вищою освітою (24 %) – випускники вищих навчальних закладів з освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр», а також особи з повною вищою освітою (20 %), тобто випускники вищих навчальних закладів з освітньо-кваліфікаційним рівнем «спеціаліст» і «магістр» [10].

На глобальному рівні загострюється конкуренція за висококваліфіковані людські ресурси, що зумовлює посилення загроз для економічної безпеки держав із транзитивною економікою, які недостатньо захищають свій інтелектуальний капітал. За роки державної незалежності активізувалися загрози, пов'язані з деструктивними тенденціями інтелектуального розвитку України, внаслідок активізації міграційних потоків. Окремі дослідники та службовці вважають, що в сучасних умовах базис інтелектуальної безпеки держави слід розглядати ширше, ніж лише «науковий і освітній потенціал суспільства, господарюючого суб'єкта, індивідуума», оскільки треба відокремити вроджену і набуту компоненти інтелекту [7, с. 155]. Навіть у звіті з глобальної конкурентоспроможності країн та регіонів за 2013–2014 роки показник «втеча мізків» замінено показником «здатність країни утримувати таланти» (Україна посідає 140 позицію зі 148 країн); додано показник «здатність країни приваблювати таланти» (Україна посідає 136 позицію зі 148 країн) [14, с. 235]. Адже для талановитого працівника мотивацією еміграції є не лише вищий рівень зарплат та соціальних стандартів. Однією з найвагоміших причин еміграції талановитої молоді є обмеженість можливостей, або навіть і неможливість реалізувати свої здібності на батьківщині. Стабільна еміграція творчої молоді на рівні вищих навчальних закладів і навіть середніх шкіл сьогодні зумовлює системні загрози щодо можливості забезпечення соціально-економічного розвитку вже на сучасному етапі, особливо, у найближчому майбутньому. Це потребує невідкладних заходів гарантування збереження інтелектуального потенціалу економічної безпеки України.

Основними проблемами міграційної сфери за сучасних умов є також економічна криза та її негативні соціально-економічні наслідки; зростання соціального напруження в родинях; втрата трудового та людського потенціалу, що обумовлені структурою міграційних потоків; поширення нелегальної трудової міграції; недосконалість інформаційного забезпечення міграційної політики [2, с. 29].

Особливою проблемою є нелегальна зовнішня трудова міграція з України. Зарубіжним роботодавцям вигідно мати справу з нелегальними трудовими мігрантами, бо особи, які прибули в країну з метою заробітку на незаконних підставах, не мають юридичного та соціального захисту. Більше того, вони змушені погоджуватися на будь-яку роботу – сезонну, важку і небезпечну, тарифні ставки, що встановлюються їм, є значно нижчими, ніж ставки громадян своєї країни. Такого тимчасового працівника закордонний роботодавець може звільнити без попередження, оскільки трудовий мігрант не може оскаржити це рішення, бо порушує законодавство країни, де тимчасово перебуває. Ці негативні процеси безпосередньо пов'язані із функціонуванням транскордонних злочинних угруповань, що отримують надприбутки, завдяки торгівлі людьми і залучаючи нелегальних мігрантів до примусової праці. Тим більше, що недосконале організаційно-правове, інформаційне, матеріально-технічне забезпечення функціонування механізмів державного управління міграційними процесами в Україні призводить до використання переважно нелегальних способів перетину українського кордону як самими українцями, так і громадянами інших країн – тобто до переважання некерованих державою (і навіть нелегальних) міграційних процесів. Останні дослідження підтверджують: Україна сприймається як джерело постачання «живого товару» для міжнародної торгівлі, «буферна зона утримування нелегалів» з Південно-Східної Азії, що формує її відповідний імідж на міжнародній арені [17]. Тому особливе занепокоєння викликає той факт, що досвід розвинених держав у формуванні механізмів державного управління міграційними процесами є переважно досвідом акцепторів міграційних потоків і не може повноцінно використовуватися Україною.

Основним напрямом регулювання зайнятості має стати налагодження та реалізація соціальної політики, а саме:

- сприяння повній та продуктивній зайнятості;
- підвищення рівня грошових доходів за допомогою докорінного реформування оплати праці та пенсійного забезпечення;
- створення сприятливих умов для соціального захисту від безробіття за допомогою таких заходів активної політики, як профорієнтація, професійне навчання та перекваліфікація тимчасово незайнятого населення, послуги з працевлаштування (як центрами зайнятості, так і приватними кадровими агентствами), організація оплачуваних громадських робіт, а також пасивної політики зайнятості;
- стабілізація кількості економічно доцільних і створення нових робочих місць для запобігання масовим звільненням; використання гнучких форм роботи і режимів робочого часу, що дозволить розширити можливості для зайнятості без збільшення кількості робочих місць;
- глибоке вивчення потреб регіональних ринків праці для визначення напрямів підготовки спеціалістів;
- розробка системи кредитного стимулювання і пільгового оподаткування для нових ефективних робочих місць (але слід зважати на те, що такі заходи не мають стати перешкодою для раціональної зайнятості);
- оптимізація параметрів заробітної плати через поєднання ринкового саморегулювання, державного та договірної регулювання і їхнє узгодження. З метою підвищення значення державно-договірної регулювання та ринкового саморегулювання заробітної плати і досягнення середньої зарплати, на основі співвідношення попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці, необхідно юридично закріпити широкий зміст угод і договорів, які укладають на державному, галузевому, регіональному і виробничому рівнях; встановити послідовність їхнього укладання; визначити сферу чинності й уточнити функції держави, профспілок і роботодавців щодо підпорядкованості норм різних угод і договорів та регулювання оплати праці;
- заходи щодо забезпечення умов екологічної безпеки, охорони здоров'я та життєдіяльності населення;
- скорочення масштабів нелегальної трудової міграції за межі країни;
- забезпечення соціальної захищеності українських трудових мігрантів за кордоном;
- забезпечення зворотності зовнішніх трудових поїздок;
- якнайширше залучення коштів від закордонної трудової міграції в економіку України;
- запобігання зниженню кваліфікації високоосвічених спеціалістів, внаслідок виконання ними за кордоном низькокваліфікованих робіт.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, безробіття і зайнятість є важливими характеристиками ринку праці. Безробіття, неповна зайнятість негативно впливають на людський, політичний, економічний і соціальний капітали. Економічні проблеми за відсутності у громадян можливості участі в житті суспільства можуть привести до політичної нестабільності.

На наш погляд, завдання збалансованості ринку праці можливо вирішити розвитком законодавчих проєктів, які передбачають задіяння в економіці порожніх земель, промислових територій. Для цього можна застосовувати вже випробувані прийоми: забезпечення пільгових умов оренди або викупу земель, промислових територій як для дрібного бізнесу, так і для великих підприємств.

Також за нинішніх умов державне регулювання у міграційній сфері має передбачати систему правових, адміністративних, організаційно-фінансових заходів, а також інформаційне забезпечення урядовими структурами та громадськими організаціями і об'єднаннями упорядкування міграційного простору, ефективне використання безвізового режиму громадян України з країнами ЄС, регулювання міграційного руху населення з позицій національних пріоритетів, кількісного та якісного складу міграційних потоків, їх соціальної, демографічної та економічної структури. Режим та заходи міграційної політики держави мають досить ретельно відстежувати міграційні процеси, сучасні тенденції та явища, оперативно реагувати на зміни та контролювати їх з метою підпорядкування загальнонаціональним і регіональним інтересам, особистим потребам мігрантів та в цілому сприяти національній безпеці України.

Список використаної літератури:

1. *Безтелесна Л.І.* Конкуренентоспроможні людські ресурси: механізм забезпечення в національній економіці : монографія / *Л.І. Безтелесна, О.С. Пляшко*. – К. : Кондор-Видавництво, 2017. – 184 с.
2. *Брич В.* Шляхи вдосконалення регулювання зовнішньої трудової міграції / *В.Брич, П.Шушпанов* // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 4. – С. 28–30.
3. Визначення рівня безробіття. Поняття «природний рівень безробіття» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ekotrud.com/kontroln-referati/referati/16-problemi-zajnyatost-ta-bezrobttya-na-ukran/104-viznachennya-rvnya-bezrobttya-ponyattyalprirodnij-rven-bezrobttyar.html>.

4. Державна служба зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=230309&cat_id=173564.
5. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів 1977 р. // Офіційний вісник України. – 12.10.2007. – № 74. – С. 216.
7. Лапишина І.А. Розвиток людського капіталу України у процесі євроінтеграції : монографія / І.А. Лапишина. – Л. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2008. – 330 с.
8. Малиновська О.А. Міграційна політика в Україні: формування, зміст, відповідність сучасним вимогам / О.А. Малиновська // Аналітична записка. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_2013_ukr.pdf.
9. Підгорний А.З. Статистичні методи в управлінні розвитком регіону : монографія / А.З. Підгорний, О.В. Самоєнкова, О.Г. Милашко. – Одеса : ФОП Гуляєва В.М., 2016. – 218 с.
10. Поліщук О.В. Міжнародна організація праці (МОП) в системі міжнародного правового регулювання трудової міграції / О.В. Поліщук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/CCN/Pravo/4_polischukov.doc.htm.
11. Полуяктова О.В. Проблеми безробіття в Україні / О.В. Полуяктова // Економіка і суспільство. – 2016. – № 2. – С. 31–35.
12. Поточний рівень безробіття в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analitika/potochnyy-riven-bezrobittya-v-ukrayini>.
13. Статистичні методи в управлінні розвитком регіону : монографія / А.З. Підгорний, О.В. Самоєнкова, О.Г. Милашко та ін. – Одеса, 2016. – 218 с.
14. Суярлова О.О. Систематизація сутності людського, інтелектуального та інноваційного капіталів / О.О. Суярлова // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 4. – Т. 2. – С. 233–238.
15. Федотова Т.А. Концепції зайнятості в національній економіці / Т.А. Федотова // Концепт. – 2017. – Т. 31. – С. 1326–1330 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://e-koncept.ru/2017/970280.htm>.
16. Ярова Л.Г. Аналіз рівня безробіття в Україні та напрямки його подолання / Л.Г. Ярова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С. 752–755.
17. Labor Force [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN>.

References:

1. Beztesna, L.I. and Pljashko, O.S. (2017), *Konkurentnospromozhni ljude'ki recurcy: mehanizm zabezpechennja v nacional'nij ekonomici*, monografija, Kondor-Vydavnytvo, K., 184 p.
2. Brych, V. and Shushpanov, P. (2010), «Shljahy vdoskonalennja reguljuvannja zovnish'oi' трудовoi' migracii'», *Ukrai'na: aspekty praci*, No. 4, pp. 28–30.
3. Vyznachennja rivnja bezrobittja. Ponzattja «prypodnyj riven' bezrobittja», [Online], available at: <http://ekotrud.com/kontroln-referati/referati/16-problemi-zajnyatost-ta-bezrobittya-na-ukran/104-viznachennya-rvnya-bezrobittya-ponyattjalprirodnij-rven-bezrobittyar.html>
4. Derzhavna sluzhba zajnyatosti, [Online], available at: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=230309&cat_id=173564
5. Derzhavna sluzhba statyctyky, [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>; <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. «Jevropejs'ka konvencija pro pravovyj status trudjashhyh-migrantiv 1977 r.», (2007), *Oficijnyj visnyk Ukrai'ny*, No. 74, P. 216.
7. Lapshyna, I.A. (2008), *Rozvytok ljuds'kogo kapitalu Ukrai'ny u procesi jevointegracii'*, monografija, Nacional'nyj instytut strategichnyh doslidzhen', L., 330 p.
8. Malynovs'ka, O.A. (2014), «Migracijna polityka v Ukrai'ni: formuvannja, zmist, vidpovidnist' suchasnym vymogam», *Analitychna zapyska*, [Online], available at: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_2013_ukr.pdf
9. Pidgornyj, A.Z., Samotojenkova, O.V. and Mylashko, O.G. (2016), *Statyctychni metody v upravlinni rozvytkom regionu* : monografija, FOP Guljajeva V.M., Odesa, 218 p.
10. Polishhuk, O.V., *Mizhnarodna organizacija praci (MOP) v systemi mizhnarodnogo pravovogo reguljuvannja трудовoi' migracii'*, [Online], available at: http://www.rusnauka.com/CCN/Pravo/4_polischukov.doc.htm
11. Polujaktova, O.V. (2016), «Problemy bezrobittja v Ukrai'ni», *Ekonomika i suspil'stvo*, No. 2, pp. 31–35.
12. Potochnyj riven' bezrobittja v Ukrai'ni, [Online], available at: <http://edclub.com.ua/analitika/potochnyy-riven-bezrobittya-v-ukrayini>
13. Pidgornyj, A.Z., Samotojenkova, O.V. and Mylashko, O.G. and other (2016), *Statyctychni metody v upravlinni rozvytkom regionu*, monografija, Odesa, 218 p.
14. Sujarova, O.O. (2008), «Systematyzacija sutnosti ljuds'kogo, intelektual'nogo ta innovacijnogo kapitaliv», *Mehanizm reguljuvannja ekonomiky*, No. 4, Vol. 2, pp. 233–238.
15. Fedotova, T.A. (2017), «Kontseptsii zanyatosti v natsional'noi ekonomike», *Kontsept*, Vol. 31, pp. 1326–1330 [Online], available at: <http://e-koncept.ru/2017/970280.htm>
16. Jarova, L.G. (2015), «Analiz rivnja bezrobittja v Ukrai'ny ta naprjamky jogo podolannja», *Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky*, No. 4, pp. 752–755.
17. Labor Force, [Online], available at: <http://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN>

Супрунова Ірина Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної безпеки, публічного управління та адміністрування Державного університету «Житомирська політехніка».

Наукові інтереси:

– дослідження економічних засад у процесі децентралізації.

E-mail: irinka1313s@gmail.com.

Малинівська Надія Василівна – магістрант I курсу групи ЗДУМ-18-2м спеціальності «Публічне управління та адміністрування» Державного університету «Житомирська політехніка».

Наукові інтереси:

– дослідження сучасного стану безробіття в Україні.

E-mail: malinkaxf@gmail.com.

Гвоздь Сергій Олександрович – магістрант I курсу групи ЗДУМ-18-1м спеціальності «Публічне управління та адміністрування» Державного університету «Житомирська політехніка».

Наукові інтереси:

– дослідження міграційних процесів в Україні.

E-mail: gvozdser@ukr.net.

Стаття надійшла до редакції 04.07.2019.